

Tapani Kilpeläinen

Trieste, Itävalta, Eurooppa. Haastattelussa Claudio Magris

Italialaiskirjailija Claudio Magris (s. 1939) jätti synnyinkaupunkinsa Triesten voidakseen opiskella germanistiikkaa Torinossa. Vuodesta 1978 lähtien hän on kuitenkin työskennellyt saksankielisen nykykirjallisuuden professorina Triesten yliopistossa. Lisäksi hän on vaikuttanut sitoutumattomana kansanedustajana Italian parlamentissa vuosina 1994–1996, toiminut milanolaisen *Corriere della sera* -lehden kolumnistina ja italiantanut muiden muassa Büchnerin, Kleistin ja Grillparzerin teoksia. Hänelle on myönnetty lukuisia kirjallisuuspalkintoja, esimerkiksi vuoden 1997 Strega-palkinto, vuoden 2001 Erasmus-palkinto ja vuoden 2004 Príncipe de Asturias -palkinto.

Magrisin laajasta, esseitä, romaaneja ja näytelmiä sisältävästä tuotannosta on toistaiseksi suomennettu teokset *Tonava* (1986, suom. Leena Taavitsainen-Petäjä 2000) ja *Mikrokosmoksia* (1997, suom. Hannimari Heino 2002). Syksyllä 2007 ai-ai -kustantamo julkaisee Magrisin pienoisromaanin *Lei dunque capirà* Hannimari Heinon käännöksenä nimellä *Ymmärrättehän*, ja Magris vieraillee Suomessa 1.–3. lokakuuta.

Nostalgia ja nihilismi

Kansainvälisesti Magris tunnetaan ennen kaikkea oppineena kulttuurifilosofina ja Keski-Euroopan historian tuntijana. Hänen pohdintojensa lähtökohtana toimii usein Trieste, antiikin Artemidorus, joka on historiansa kuluessa ehtinyt kuulua muiden muassa Bysantille, Venetsialle ja Ranskalle. Itävaltaan kaupunki kuului lähes yhtäjaksoisesti vuosina 1382–1918 ennen kuin siirtyi Itävalta-Unkarin hajottua Italian haltuun vuonna 1919.

Kun Magrisille vuonna 2006 myönnettiin Castelfiorentinon kirjallisuuspalkinto, häntä kutsuttiin perusteluissa Italo Svevon ja Umberto Saban ”arvokkaan trieste-

läisperinteen jatkajaksi”, jonka työ ”keskieurooppalaisen kulttuurin kriittisen tuntemuksen lisääjänä Italiassa” on ollut perustavan tärkeää. Magrisin väitöskirja vuodelta 1963 olikin nimeltään *Il mito asburgico nella letteratura austriaca moderna*. Mikä sai hänet tutkimaan Habsburgeja?

”Kun kahdeksantoistavuotiaana lähdin Triestestä ja muutin opiskelemaan Torinoon, aloin nostalgiasyistä lukea Triesteä käsitteleviä kirjoja. Koska olin varhaiskypsä, olin lukenut Tolstoita jo kolmentoista ikäisenä. En ollut kuitenkaan koskaan tutustunut edes suurimpiin triesteläiskirjailijoihin. Vaikka myöhemmin pidinkin heidän teoksistaan kovasti, suhtauduin heihin tervein, kenties erheellisenkin epäluottavaisesti. Niihän nuorukainen aina suhtautuu kotiseutunsa kuuluisuuksiin.”

Magris ymmärsi kuitenkin pian, että Triesten historia kietoutuu tiukasti yhteen hänen oman itseymmärryksensä kanssa. ”Triesteä käsitteleviä kirjoja lukiessani oivalsin, että olin kokenut asioita, joita en kuitenkaan ollut eritellyt. Trieste oli kuulunut vuosisatojen ajan Habsburgien keisarikuntaan. Se oli italialainen kaupunki, mutta siellä asui syntyperäisen sloveenivähemmistön ohella lukuisia

”Uskon, että aidon nostalgian tulee aina kulkea negaation kautta.”

muita kansallisuuksia. Kaupunkiin oli aina 1700-luvulta alkaen muuttanut ihmisiä, jotka halusivat italialaistua. Oivalsin eritoten juutalaisyhteisön merkityksen. Silloin tajusin, että voidakseni tuntea maailman paremmin ja oppia ymmärtämään sitä, minun täytyi tavalla tai toisella tehdä tiliä syntymääni edeltäneiden aikojen todellisuuden kanssa. Toisin sanoen minun täytyi pyrkiä ymmärtämään, mitä Triesten kuuluminen Habsburgien keisarikuntaan merkitsi.”

Magrisia veti puoleensa ennen kaikkea Habsburgmyytiin kaksijakoisuus. ”Innostuin lukemaan itävaltalaisia kirjallisuutta, jotta pystyisin ymmärtämään, mitä oman Triesteni takana piilee. Habsburgien myytti kiinnosti minua, koska yhtäältä Itävaltaa arvostettiin ja muisteltiin järjestyksen ja sopusoinnun maana, mutta toisaalta maan kirjallisuus paljasti Habsburgien sivilisaation tyhjyyden, epäjärjestyksen ja kriisin. Musilin romaanissa *Mies vailla ominaisuuksia* paralleeliaktion valmistelutoimikunta etsii perimmäisiä arvoja, jotka ohjaavat kaikkea. Sille kuitenkin paljastuu, ettei perimmäisiä arvoja ole. Todellisuus lepää tyhjän päällä. Eräässä mielessä nyky nihilismin laboratorio siis käy samalla sissisotaa nihilismia vastaan.”

Magris on ollut aina kiinnostunut nihilismin ongelmasta. Hän on kysynyt monissa yhteyksissä, tulisiko nihilismiin suhtautua dostojevskiläisesti, siis sairautena, jota vastaan tulee kamppailla, vai nietscheläisesti, jonakin, mikä pitää viedä äärimmäisiin seurauksiinsa saakka. Sama ristiriita luo jännitteensä menneeseen Habsburgien maailmaan.

”Kun työskentelin väitöskirjani parissa, Habsburgien kulttuurista ei juuri keskusteltu, joten se kaikkineensa tuntui vieraalta ja unohtuneelta. Sittemmin se nousi kuitenkin esiin niin näkyvästi, että muuttui tavallaan taas ajankohtaiseksi. Historia harrastaa usein juuri tällaisia piloja: Jokin tuntuu jo kadonneen, mutta ilmaantuu sitten esiin uutuutena, ja toisaalta jokin modernilta tuntunut muuttuu antiikiksi. Ajan heiluriliikkeet liittyvät myös kirjoittamiseen. En oppinut Habsburgien kulttuurin merkitystä nostalgisilta itävaltalaisvallon kannattajilta, vaan vieraan vallan alle jääneiltä ihmisiltä, jotka taistelivat Itävaltaa vastaan. He oppivat ymmärtämään Itävaltaa ja alkoivat ihailla sitä osallistuttuaan ensin sen tuhoamiseen. Myös väitöskirjassani suhtaudun tuohon viettelevään maailmaan hyvin kriittisesti, sillä uskon, että aidon nostalgian tulee aina kulkea negaation kautta. Olakseen autenttista myöntämisen tulee aina kulkea kiellon kautta. Joseph Roth tunsu nostalgialla keisarillista Itävaltaa kohtaan, mutta hänen mukaansa nuorilla oli oikeus kaivata Itävaltaa juuri siksi, että he olivat kapinoineet

keisari Frans Joosefia vastaan. Rothin mukaan heillä oli oikeus kaivata tuota maailmaa, koska se oli opettanut heidät uskollisiksi kapinalle. Luvattuun maahan on aina palattava autiomaan läpi.”

Muistin paikat

Kun kysyn Magrisilta, onko jokin jäänyt elämään hänen teoksiinsa aina väitöskirjasta lähtien, hän ei vastaa teemoin tai aihein, vaan lukeneeksi kulttuurikirjailijaksi kenties yllättävällä tavalla: hän tunnustaa joutuvansa etenemään pitkään sormituntumalla. ”Kun kirjoitin väitöskirjaani, olin hieman yli kahdenkymmenen. En oikein tiennyt, mitä halusin kirjoittaa. En tiennyt, mitä tutkimani Itävalta oikein symboloi. Sama pätee kaikkiin teksteihini vielä nykyäänkin. Vasta kun olen jo kirjoittanut kolmanneksen tai kenties puolet – kuten kirjasta, jota juuri kirjoitan – tiedän, mikä on kirjan näennäinen aihe ja millaisia metaforia siinä käytetään. Vasta silloin oivallan, mitä kirja todella käsittelee.”

Sama tutustumisen tarve leimaa Magrisin suhdetta hänen kirjoissaan käsiteltyihin paikkoihin. Magris vierailee mielellään paikoissa, joita kirjoissaan käsittelee. Mitä fyysinen läsnäolo tiettyssä historiallisessa paikassa hänelle merkitsee? ”Tahdon kosketella asioita. Sen vuoksi haluan kokea paikat, joista aion kirjoittaa. Tahdon nähdä ja tuntea värit, maisemat, kasvot, rakennukset ja vivahteet. Uskon, että todellisuus on Svevon sanoin ’omalaatuisempaa’ kuin omat keksintöni. Sanoihan myös Melville, että totuus on tarua ihmeellisempi. Paikat ovat elävää todellisuutta. Siksi tahdon kohdata ne suoraan. Niihin pätee sama kuin kaikkiin kohtaamisiin: joskus ymmärrämme toisiamme, joskus taas emme. Paikat voivat puhua tai pysyä vaihi, tai sitten ne voivat ilmaista itseään kielellä, jota emme kykene tulkitsemaan.”

Fyysisellä paikalla on oma ajallinen ulottuvuutensa, historiallisuutensa. ”Paikat eivät elä ainoastaan tilassa vaan myös ajassa. Kun vierailee tiettyssä paikassa, pääsee laskeutumaan sen menneisyyteen, uppoutumaan historian kerrostumiin arkeologin tavoin. Se antaa mahdollisuuden temmata hautautuneita nimiä, asioita ja tapahtumia pois unohduksen sylistä. Todellisuus kiehtoo minua todella paljon, vaikka mielikuvitus voikin joskus vääristää sitä. Se on kuin mosaiikin rakentamista: jokainen yksittäinen pala vastaa tiettyä osaa maailmasta, mutta paloista voi siitä huolimatta muodostua kuvitteellinen hahmo. Lisäksi on vielä muistettava ne erityiset paikat, jotka kantavat mukanaan omaa elämäämme. Ihmisen elämä jättää paikkoihin lähes fyysisiä jälkiä.”

Magris hahmottaa maailmaa ennen kaikkea historiallisesti. Hänen tuorehkoissa kirjassaan *Alla ciega* (2005) identiteettitön kertoja ajautuu vainottuna vankilasta toiseen, keskitysleiriltä toiselle, pyrkii sokeasti pakoon. Mutta kun Magrisille ehdottaa, että *Alla ciega* käsittelee 1900-luvun ideologioita, hän kiistää suoralta kädeltä.

”Romaanini *Alla ciega* ei käsittele ideologioita, vaan historiaa. Ennen kaikkea se kertoo tarinan ihmisestä, joka on joutunut liiaksi kärsimään tragediasta ja tuskasta. Hän eli erään ideologian puolesta ja uhraisi oman elämänsä samoin kuin muidenkin elämän maailman vapauttamiselle, mutta maailma ajautui ideologisten ristiriitojen ja kieroutumien kouriin. Siitä huolimatta hän pysyi uskollisena ihanteilleen, joille ideologia antoi muodon. Noita ihanteita ei voi erottaa hänen elämästään, rakkauksistaan ja muusta sellaisesta.”

Alla ciega artikuloi omalla tavallaan nihilismin ja arvojen ongelman. Magris on moniaalla luonnehtinut nyky maailmaa sanomalla, etteivät ihmiset enää kuulu aidosti mihinkään, mutta toisaalta he eivät ole lakanneet etsimästä merkityksellistä todellisuutta. Tästä syystä *Alla ciega* on myös luonnehdittu romaaniksi, joka käsittelee maailmanparannusyritysten ja ihmisuskon jälkeensä jättämää pettymystä. Millaiseksi Magris sitten näkee Euroopan historian viime vuosisadalla? ”

En voi tietenkään vastata tässä riittävän laaja-alaisesti, mutta viime vuosisata oli hirvittävien kauhujen vuosisata. Toisaalta se oli kuitenkin myös edistyksen ja vapautumisen vuosisata. Sen aikana kokonaiset etniset, sosiaaliset ja seksuaaliset ryhmät saivat ihmisarvon ja vapauden kenties ensimmäistä kertaa koko historian aikana. Lisäksi 1900-luvulla käytiin sota maailman hallinnasta. Eräässä mielessä voidaan puhua yhdestä ainoasta sodasta, vaikka se ilmenikin kahtena maailmansotana, lukuisina paikallissotina sekä kylmänä sotana. Maailman keskus siirtyi vanhasta Euroopasta ennen kaikkea Amerikkaan ja osittain Aasiaan. Totalitaariset ideologiat, jotka levittivät tuhoa maailmaan, syntyivät halusta alistaa talous politiikalle, vaikka siihen pyrittiinkin erilaisilla ja jopa päinvastaisilla tavoilla. Ideologioiden epäonnistuttua niiden tilalle astui suuressa osassa länsimaailmaa hillitön talouden valta. Pidän sitä olemuksellisesti barbaarisena, sillä sen vuoksi kolme neljäsosaa ihmiskunnasta joutuu elämään kurjuudessa.”

Eurooppa nyt

Historiallinen perspektiivi sallii aikalaisdiagnostiikan, mutta lisäksi se sallii kirjailijan omaksua politiikan roolin. Kysytäköön siis Magrisin näkemyksiä eurooppalaisen kulttuurin nykytilasta ja tulevaisuudesta. Mitä hänen mielestään merkitsee hyvinvointivaltion heikkeneminen, millaisen roolin hän haluaisi valtiolle suoda? ”Nähdäkseni kaksi erilaista liberalismia muotoa on törmännyt yhteen. Yhtäällä on eurooppalainen liberalismi ja liberaali ajattelu, joiden voidaan myös sanoa liittyvän hyvinvointivaltioon. Ne perustuvat yksityisyritteliäi-

syyteen, mutteivät lyö sosiaalivaltiota laimin. Toisaalla on villiintynyt liberalismi, puhtaan taloudellinen anarkokapitalismi, joka pyrkii vapauttamaan viidakkotalouden kaikesta valvonnasta.”

”Joku, muistaakseni Robert Nozick, ehdotti Yhdysvalloissa jopa sellaista, että poliisista luovuttaisiin ja sen palvelut korvattaisiin yksityisillä vakuutusilla. Toisin sanoen köyhät jäisivät suojattomina raiskaajien ja pahoinpitelijöiden käsiin. Tätä nykyä tällainen anglosaksis-amerikkalainen kapitalismi näyttää olevan vahvemmillä kuin eurooppalaistyypinen kapitalismi. Eurooppalaisen ja erityisesti pohjoismaisen mallin perinteisiin kuuluu hyvinvointivaltio, toisin sanoen moniarvoinen käsitys elämästä ja kansalaisyhteiskunnasta. Hyvinvointivaltion tehottomuuteen on ilman muuta puuttettava, mutta hyvinvointivaltiota ei voida hylätä pettämättä eurooppalaisia perinteitä ja heikentämättä elämänlaatua. Valtion heikkeneminen ruokkii omalta osaltaan ääri-ilmiöitä, vaikka kaiken kaikkiaan asia tietenkin on monimutkainen ja monisyinen. Osittain vaikeudet aiheutuvat kulttuurien kohtaamisista ja törmäyksistä. Niin kutsutun globalisaation pelko saa ihmiset tarrautumaan taantuneesti kiinni paikallisuuteen, ja lisäksi he pelkäävät hyvinvoinnin menettämistä.”

Miten tilanteeseen tulisi reagoida? ”Valtion ja yksilönvapauden suhteen tulisi perustua liberaalin demokratian klassisiin ihanteisiin. Käytännön ongelmat on tietenkin otettava huomioon, mutta liberaalin demokratian pitäisi pysyä uskollisena omille periaatteilleen, kuten vallanjako-opille ja perusaksioomalle, jonka mukaan yksilön vapaus päättyy siinä, missä toisen yksilön vapaus alkaa. Tätä vapautta tulee suojella ja puolustaa tiukasti ja täysin yksiselitteisesti. Valtion ja kirkkojen puolestaan tulisi pysytellä erillään: valtion ei pitäisi puuttua uskonnonvapauteen eikä kirkkojen pyrkiä saamaan valtaa valtiossa. On itsestään selvää, että uskonnollinen kasvatus muotoilee yksilöä merkittävästi ja saa tämän toimimaan tietyllä tavalla, joten esimerkiksi aidon kristityn tulisi toimia politiikassa oikeudenmukaisuuden puolesta ja niin edelleen. Eettisuskonnollisia periaatteita ei kuitenkaan voi muuttaa poliittiseksi toiminnaksi automaattisesti. Täytyy vain hyväksyä, että politiikassa asiat ovat suhteellisia. Kymmentä käskyä ei voi noin vain muuttaa laeiksi.”

Millaiseksi Magris sitten näkee Euroopan tulevaisuuden? ”Olen vakaumuksellinen europeisti. Uskon, että meillä on tulevaisuutta ainoastaan aidon yhdyntyneessä Euroopassa, jonka lait todella pätevät kaikissa maissa. Euroopasta pitäisi tulla avoimen moniarvoinen liittovaltio, eräänlainen Euroopan Yhdysvallat. Se on ainoa mahdollisuutemme, sillä ongelmamme eivät ole pelkästään kansallisia vaan koko Euroopan laajuisia. Sitä paitsi ainoastaan yhdyntyneestä Euroopasta on poliittiseksi subjektiksi, jolla on todellista poliittista painoa – tätä nykyähän Euroopalla ei juuri ole poliittista merkitystä. Prosessista tulee erittäin hankala ja ristiriitainen, mutta se jatkuu. Mutta ensin olisi päästävä eroon konsensusperiaatteesta, sillä se estää päätösten tekemisen ja tappaa demokratian ja poliittisen elämän.”